

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2024. – Вип. 1 (77). – 192 с.

ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
1 (77) / 2024

Bulletin of National Defense University of Ukraine. The Coll. of Sc. P. – K.: NDUU, 2024. – Issue 1 (77). – 192 p.

BULLETIN
OF NATIONAL
DEFENSE
UNIVERSITY
OF UKRAINE
1 (77) / 2024

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку вченою радою Національного
університету оборони України
Протокол № 1 від 29 січня 2024 р.

Засновник – Національний університету оборони України

Виходить 6 разів на рік

Ідентифікатор медіа – R30-01595 Рішення
Національної ради України з питань телебачення
і радіомовлення № 1214 від 31.10.2023 протокол
№ 25

Згідно наказу Міністерства освіти і науки
України 02.07.2020 № 886 збірник “Вісник
Національного університету оборони України”
включено до Переліку наукових фахових видань
України категорія «Б» у галузі психологічні
науки, спеціальність – 053

Вид видання – збірник наукових праць
Сфера розповсюдження – загальнодержавна
ISSN 2617-6858 друк
ISSN 2617-6866 он-лайн

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 30
Телефон для довідок: +38 (044) 271-06-23
web-сайт: <http://visnyk.nuou.org.ua/>
e-mail: vesniknuou @ ukr.net

**THE COLLECTION OF SCIENTIFIC
PAPERS**

Approved by
The Academic Council of the National Defense
University of Ukraine
January 29, 2024 (Minutes № 1)

Founded by the National Defense University of
Ukraine

Publication frequency – 6 times per year

Media Identifier – R30-01595 Decision of the
National Council of Ukraine on Television and Radio
Broadcasting No. 1214 dated October 31, 2023
Protocol No. 25

According to the Order of Ministry of Education and
Science of Ukraine 02.07.2020 № 886, the collection
is included to the List of scientific professional
publications of Ukraine category "B" in the field of
psychological sciences, Specialty – 053.

Type of Publication – the Collection of
Scientific Papers

Sphere of Distribution – countrywide.

ISSN 2617-6858 друк

ISSN 2617-6866 он-лайн

The Address of Editorial Office:

Kiev-049, Povitroflotskii Avenue, 30
Contact telephone number: +38 (044) 271-06-23
website: <http://visnyk.nuou.org.ua/>
e-mail: vesniknuou ukr.net

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор – Василь Осодло, доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Національний університет оборони України, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-2893-4721>

Відповідальний секретар – Вадим Богайчук, кандидат політичних наук, доцент, Національний університет оборони України, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4977-5870>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Наталія Воляннюк, доктор психологічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

<http://orcid.org/0000-0001-6945-5984>

Галина Гандзілевська, доктор психологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6137-8344>

Тамара Говорун, доктор психологічних наук, професор, асистент професора Інституту наук про поведінку Джиндал Глобал Університету, Делі, Індія

<https://orcid.org/0000-0003-1520-9766>

Іван Данилюк, доктор психологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6522-5994>

Георгій Ложкін, доктор психологічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6705-9344>

Ксенія Максименко, доктор психологічних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ України, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0354-628X>

Наталія Мілорадова, доктор психологічних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, Україна

<http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

Любовь Помиткіна, доктор психологічних наук, професор, Національний авіаційний університет, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

Ігор Приходько, доктор психологічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України, Харків, Україна

<http://orcid.org/0000-0002-4484-9781>

Василь Стасюк, доктор психологічних наук, професор, Національний університет оборони України, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7943-8456>

Татяна Траверсе, доктор психологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9031-1173>

EDITORS OFFICE:

Editor in Chief – Vasyl Osodlo, Doctor of Science (Psychology), Professor, honored worker of education of Ukraine, laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology, National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2893-4721>

Executive Secretary – Vadim Bohaichuk, candidate of political sciences, associate professor, National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4977-5870>

EDITORIAL BOARD:

Nataliia Volianiuk, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0001-6945-5984>

Halyna Handzilevska, Doctor of Science (Psychology), Professor, National University «Ostroh Academy», Ostroh, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6137-8344>

Tamara Hovorun, Doctor of Psychology, Professor, Jindal Institute of Behavioural Sciences (JIBS) of O.P. Jindal Global University (JGU), Sopinat, Haryana, India

<https://orcid.org/0000-0003-1520-9766>

Ivan Danyliuk, Doctor of Science (Psychology), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6522-5994>

Georgii Lozhkin, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6705-9344>

Ksenia Maksimenko, Doctor of Science (Psychology), Assistant Professor, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0354-628X>

Natalia Miloradova, Doctor of Science (Psychology), Assistant Professor Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

Lyubov Pomytkina, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

Igor Prykhodko, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-4484-9781>

Vasil Stasuk, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7943-8456>

Tetiana Traverse, Doctor of Science (Psychology), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-9031-1173>

Олег Хміляр, доктор психологічних наук, професор, Національний університет оборони України, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-2693-1906>

Наталія Володарська, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України, Київ, Україна

<http://orcid.org/0000-0003-1223-718X>

Татьяна Перепелюк, кандидат психологічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини Умань, Україна

<http://orcid.org/0000-0001-6313-2279>

Цезарій Смуневський, доктор філософії хабілітований доктор наук про безпеку, професор, факультет політології та міжнародних студій Варшавського університету, заступник директора Центру міждисциплінарних досліджень Варшавського університету» Ідентичність – Діалог – Безпека», Варшава, Республіка Польща

<https://orcid.org/0000-0002-8973-3539>

Микола Фомич, кандидат психологічних наук, доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Черкаси, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-1253-2656>

Олена Бочарова, професор, Педагогічний університет комісії народної освіти в Кракові, Краків, Республіка Польща

<https://orcid.org/0000-0001-8415-3925>

Oleh Khmiliar, Doctor of Science (Psychology), Professor, National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7943-8456>

Natalia Volodarska, Candidates of Science (Psychology), Senior Research, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-1223-718X>

Tetiana Perepeliuk, Candidates of Science (Psychology), Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

<http://orcid.org/0000-0001-6313-2279>

Cezary Smuniewski, Doctor of Philosophy, Doctor of Security Sciences, Professor, Faculty of Political Science and International Studies of the University of Warsaw, Deputy Director of the Center for Interdisciplinary Studies of the University of Warsaw "Identity - Dialogue - Security", University of Warsaw: Warsaw, Rzeczpospolita Polska

<https://orcid.org/0000-0002-8973-3539>

Mykola Fomych, Candidates of Science (Psychology), Assistant Professor, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl of the National University of Civil Defense of Ukraine, Cherkasy, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-1253-2656>

Olena Bocharova, Professor, Uniwersytet Pedagogiczny im Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Krakow, Rzeczpospolita Polska

<https://orcid.org/0000-0001-8415-3925>

ЗМІСТ

Питання психології

<i>Барко В. І., Барко В. В., Федоренко О. І.</i> Психодіагностичний потенціал тесту «Незвичайне використання» для дослідження креативності правоохоронців.....	5
<i>Березовська Л. І., Богайчук В. Ж.</i> Психологічні особливості життєстійкості студентів військової кафедри.....	17
<i>Борисова М. М.</i> Професіографічний аналіз особливостей діяльності працівників сфери управління персоналом.....	26
<i>Войтенко О. В.</i> Організаційна культура як чинник професійного благополуччя особистості.....	38
<i>Іванова Н. Г., Іванов О. Ю.</i> Інформаційно-психологічне супроводження російської експансії: еволюційний вимір та психологічні передумови.....	45
<i>Кобець О. В.</i> Психотерапія посттравматичного стресового розладу у зарубіжних дослідженнях: на шляху до каністерапії.....	53
<i>Кокун О. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О.</i> Методика визначення індивідуального профілю поведінки військовослужбовця сержантського складу.....	62
<i>Корольчук В. М., Корольчук М. С., Кривда К. К.</i> Аналіз чинників професійного здоров'я менеджерів торговельних підприємств в умовах війни (за результатами анкетування).....	72
<i>Kostiu S., Almashi S.</i> Psychological features of adolescent conflict behaviour.....	81
<i>Кривець Л. В., Грилюк С. М., Недвига О. В., Саєнко О. Г.</i> Моральні якості військового лідера в умовах російсько-української війни в контексті формування моральної готовності.....	90
<i>Мглоблшвілі А. Д.</i> Профілактика залежності від соціальних мереж у молоді: психологічні рекомендації.....	102
<i>Олександренко К. В.</i> Формування екологічного мислення здобувачів в умовах професійної підготовки.....	113
<i>Павелко І. І., Беловодов І. Ф.</i> Дослідження психологічної та фізичної готовності призовників до служби у Збройних Силах України.....	121
<i>Пелех І. В., Гринишин Н. О.</i> Особливості сновидінь пацієнтів з тривожно-депресивним розладом в умовах стаціонарного лікування в психоневрологічному відділенні.....	136
<i>Перція Л. В.</i> Психологічні особливості формування професійного здоров'я фахівців ІТ-компаній.....	142
<i>Стасюк В. В., Дикун В. Г., Кириченко А. В.</i> Психологічні особливості професійної діяльності військових моряків.....	152
<i>Трибулькевич К. Г.</i> Природа як ресурс для відновлення в умовах воєнних дій.....	159
<i>Храбан Т. Є., Храбан М. І.</i> Лідерство як передумова ефективного навчання у системі вищої військової освіти.....	165
<i>Хуртенко О. В., Кобець О. В.</i> Психологічні особливості емоційного інтелекту різних категорій молоді як чинника їхньої соціальної самореалізації.....	173
<i>Черкаський А. В.</i> Психологічні особливості командної взаємодії в екстремальних ситуаціях.....	181
ДО ВІДОМА АВТОРІВ	188

*Kostiu S. c.p.s., as.prof,
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0002-1799-4043>
Almashi S. Senior Lecturer at the Department
of Psychology Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0002-5494-9014>*

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ADOLESCENT CONFLICT BEHAVIOR

The article presents the results of a study of the peculiarities of conflict behaviour among younger and older adolescents. The existence of a correlation between conflict and the emotional sphere of adolescents is diagnosed. The necessity of correction of conflict behaviour of adolescents through the use of social and psychological training aimed at improving the skills of conflict management and regulation of the emotional sphere in adolescents is indicated.

Key words: *conflict; conflict behaviour; adolescence; determinants of conflict behaviour; emotional sphere.*

Introduction. In the modern world, the problem of conflict is relevant at all levels of human interaction, including the school environment. During adolescence, a personality is formed, which leads to a special sensitivity to emotional manifestations and relationships with others. According to scientific research, it is during this period that certain behavioural patterns are formed that may be the result of emotional disturbances and conflicts. In this regard, the study of the psychological characteristics of conflict behaviour in adolescent students is an extremely important and relevant task for modern psychology. At the same time, it is necessary to take into account both individual personality traits and interaction with the social environment, which can influence the formation of conflict behaviour in adolescents.

Purpose. The main goal is an empirical analysis of the relationship between the emotional sphere and conflict behaviour of adolescents.

Ukrainian and international scholars have been studying the problem of adolescent conflict for many decades and have made a significant contribution to the development of this field of psychology. Researchers focus on various aspects of this problem, including personal characteristics, psychological factors, social environment and emotional sphere of adolescents (A. Antsupov, S. Baklanovskiy, A. Bobro, A. Hirnyk, N. Hryshyna, A. Ishmuratov, V. Kazakov, V. Kotygorenko, G. Lozhkin, M. Piren, V. Rebkalo, S. Khadjiradeva, as well as M. Albert, R. Darendorf, M. Deutsch, L. Kozer, C. Constantino, W. Mastenbrook, C. Merchant, M. Mescon, F. Hedourie, R. Darendorf, L.

Kozer, E. Mayo, T. Parsons, A. Touraine, and others). The results of the studies show the importance of understanding these determinants for effective conflict management and prevention of aggressive behaviour among adolescents. It should be noted that all researchers approach the issue of studying conflict from different directions and approaches, which emphasises the lack of a final and unified opinion on this issue.

The essence of conflict cannot be explained by a single scientific definition. The concept of conflict is closely related to the concept of conflict. In the contemporary literature, this concept is used in different meanings, used by different sciences in different contexts. In particular, in psychology, conflict is usually interpreted as a purely personal property that is characteristic of the process of communication and interaction between people. Conflict at the level of the individual is understood as an integrative property of the personality, which is a symptom complex of components and manifests itself in the need to seek conflict situations.

Conflict is a characteristic feature of adolescence, which can be caused by external and internal factors, as well as changes in social role and independence. In addition, conflict can affect adolescents' psychological state and social life.

Psychological determinants of conflict behaviour in adolescent students are factors that determine the behaviour of adolescents in conflict situations. The emotional sphere of adolescents is an important determinant in shaping their behaviour in conflict situations. Conflict behaviour can arise as a result of unmet

emotional needs and negative emotions, such as anger, irritation, aggression, helplessness, frustration and anxiety. It is important to keep in mind that the emotional sphere of adolescents is very complex, and each adolescent may show different emotions in different situations. Sometimes emotions can be difficult to understand and manage, especially for those adolescents who have not yet fully developed their emotional intelligence. However, if we understand the role of emotions in adolescents' conflict behaviour, we can help them to better understand and manage their emotions and interact with others in a more effective way.

Methods. In order to determine the peculiarities of the manifestation of conflict behaviour in adolescents, the methods of theoretical analysis (theoretical and methodological analysis of the problems of conflict behaviour in adolescent students, generalisation, systematisation of theoretical data) were used. Empirical methods were also used: the method of "Assessment of the level of conflict" (according to N.V. Kirsheva), the method of diagnosing personality tendency to conflict behaviour by K. Thomas, the Bass-Darkey Aggression Questionnaire and the method of studying emotional and volitional qualities (Taylor, Eysenck, Roong, Rotter, Kondratieva's processing).

The results of the study were processed using mathematical and statistical methods (correlation analysis by Pearson's criterion). The results were generalised using interpretative methods (classification and generalisation of empirical data).

Originality. The main task of the empirical study was to identify the specifics of the relationship between the emotional sphere and conflict behaviour of adolescent students. In order to solve this problem, we have drawn up a programme of empirical research on the conflict behaviour of adolescents studying at Mukachevo Lyceum No. 8. The sample of the study consisted of students of the 5th grade and 8th grade in the amount of 60 people.

On the basis of the results obtained by the methodology "Assessment of the level of conflict" (according to N.V. Kirsheva), the level of conflict of adolescents' personality was established (see Table 1).

Table 1
Indicators of the level of adolescent personality conflict (in %)

Levels	Respondents	
	Junior adolescents	Senior adolescents
Low	0	0
Medium	33	20
High	43	40
Very high	24	40

Analysing the results, we observe that younger adolescents have no indicators of low levels of conflict. Indicators of the medium level can be traced in 33% of the study, the high level - in 43% of adolescents, and 24% of the younger adolescents are characterised by very high indicators of conflict.

Regarding the results of older adolescents, we see the same absence of indicators of low levels of conflict. Older adolescents have more pronounced indicators of high and very high levels of conflict - 40% of the study population. The average level is observed in 20% of the study population. Thus, older adolescents are more conflicted with pronounced indicators of high and very high levels.

Manifestations of negative behaviour and conflict among adolescents are inevitable. After all, conflicts are an integral part of the process of growing up. Adolescents may demonstrate a certain level of conflict as they try to find their place in the social environment, seek to establish their own rules and principles in their relationships with other people, including parents and teachers. However, it is important to keep in mind that adolescents do not always know how to resolve conflicts effectively and may use negative forms of behaviour, such as aggression or hostility. Therefore, it is important that parents, teachers and other adults working with adolescents have sufficient knowledge and skills to help adolescents resolve conflicts effectively and teach them positive behaviours.

The choice of a specific behavioural strategy depends on the characteristics of the parties to the conflict, their system of values and interests, the equality or inequality of the opponents' positions and their psychological resources. That is why we conducted a questionnaire on ways of responding to conflict situations (by K. Thomas). Using this methodology, we determined the dominant styles of behaviour in a conflict situation. The results of the study are presented in Table 2.

Table 2
Styles of behaviour of adolescents in conflict (in %)

Behavioural styles	Respondents	
	Junior adolescents	Senior adolescents
Competition	15	35
Adaptations	30	10
Compromise	25	15
Avoidance	20	35
Cooperation	10	5

Analysing the results, we see that 15% of grade 5 students choose the style of behaviour in conflict - competition, 30% - accommodation; 25% - compromise, 20% - avoidance and 10% - cooperation. As for 8th grade students, 35% of senior pupils choose the tendency of behaviour in a group - competition, 10% - adaptation; 15% - compromise, 35% - avoidance and only 5% - cooperation.

As we can see, adolescents of different ages choose different styles of behaviour in conflict. In particular, younger adolescents prefer to adapt to the conflict, approach the situation in a compromise manner or avoid the conflict. This can be explained by the age-related characteristics of this category of adolescents.

Younger adolescents show lack of confidence in their abilities and are too emotional about conflict situations. They often refuse to interact or avoid it. However, such behaviour, in turn, only deepens the conflict and takes it to a new level.

As for older adolescents, there is a sharp distinction between styles of behaviour in conflicts. The majority of the 8th grade students in the study chose the style of competition and avoidance. The chosen style of competitive

behaviour may be related to the desire to show one's superiority over others, to win and establish one's authority among peers. This may be particularly important for those with low self-esteem or who want to be recognised by others as a successful and strong individual. As for the chosen behavioural style - avoidance - this can be interpreted as a desire to avoid conflict, which can be frightening or unpleasant for the adolescent. Also, students may choose avoidance if they are not confident in their ability to manage conflict or they do not want to risk losing relationships with others.

If we analyse the situation as a whole, we can conclude that the chosen styles of behaviour of adolescents in conflict are unproductive. Students practically do not use cooperation (5%) or adaptation (10%), i.e. they do not want to look for ways to resolve the conflict together with their opponents. And, as a result, adolescents cannot overcome difficulties on their own, find a way out of a conflict situation. At the same time, they may blame other people for their difficulties in communicating in a conflict situation.

It should be noted that adolescents clearly understand their position in the conflict. In a conflict situation, they often choose avoidance or aggression, especially older adolescents. This can be interpreted as a lack of experience in constructive conflict resolution. Thus, the choice of behavioural style in a conflict situation may be related to various factors, such as a desire to show superiority, fear, inability to manage conflict, inability to control emotions, etc.

The next methodology used in the study was the Bass-Darkey Aggression Inventory. The results are presented in Table 3.

Table 3
The results of the study on the Bass-Darkey Aggression Inventory for younger adolescents

Indicators	High level (%)	Intermediate level (%)	Low level (%)
Physical aggression	40	35	25
Indirect aggression	28	40	32
Irritability	36	33	31
Negativism	35	32	33
Insult	27	30	43
Suspicion	25	20	55
Verbal aggression	38	35	27
Feeling guilty	17	20	63

The table shows that a high level of physical aggression is observed in 40% of respondents, an average level - in 35%, and a low level - in 25% of adolescents. A high level of indirect aggression is reported by 28% of

respondents, an average level - by 40%, and a low level - by 32% of students. A high level of irritability is observed in 36% of respondents, an average level - in 33%, a low level - in 31%. A high level of negativism is reported by 35% of

respondents, an average level - by 32%, and a low level - by 33% of adolescents. A high level of resentment is reported by 27% of respondents, an average level - by 30%, and a low level - by 43%. A high level of suspicion is reported by 25% of respondents, an average level - by 20%, and a low level - by 55% of adolescents. A high level of verbal aggression was reported by 38% of respondents, an average level - by 35%, and a low level - by 27%. A high level of guilt is inherent in 17% of respondents, an average level - in 20%, a low level - in 63%.

Analysing the results of the indicators of aggression of younger adolescents, we see the most pronounced indicators of physical aggression, irritability, negativism and verbal aggression. These indicators may be signs of problems with their social and emotional development. Physical aggression can manifest itself in the form of fights, assaults, cruelty to animals and other people. Irritability and negativism can be manifested in an increased level of indignation, criticism and distrust of others. Verbal aggression is manifested in the form of insults, criticism, ridicule, threats and other forms of verbal aggression.

In order to help younger adolescents, you need to pay attention to their condition and understand the causes of aggression. It is important to maintain positive relationships with adolescents and give them the opportunity to express their feelings and emotions. The resulting high levels of negativism and verbal aggression in younger adolescents can, in turn, lead to conflict. In particular, adolescents with high levels of irritability and negativism may disregard the rules and norms of behaviour at school, which can lead to conflicts with teachers and school administrators. It is important to identify adolescents with high levels of aggression and negative behaviour in time and provide them with the necessary support and assistance.

The above-mentioned results of the Bass-Darkey Aggression Inventory allowed us to determine the hostility index and aggression index of the respondents. In particular, it was found that 43% of the respondents have an abnormal hostility index, and 46% have an abnormal aggression index.

Analysing the obtained indicators of aggression in older adolescents (see Table 4), we observe the following.

Table 4

The results of the study on the Bass-Darkey Aggression Inventory in older adolescents

Indicators	High level (%)	Intermediate level (%)	Low level (%)
Physical aggression	50	36	14
Indirect aggression	35	32	33
Irritability	48	40	12
Negativism	45	43	12
Insult	35	40	25
Suspicion	23	22	55
Verbal aggression	46	42	12
Feeling guilty	20	35	45

The table shows that 50% of respondents have a high level of physical aggression, 36% have an average level, and 14% have a low level. A high level of indirect aggression is reported by 35% of respondents, an average level - by 32%, and a low level - by 33% of students. A high level of irritability is observed in 48% of respondents, an average level - in 40%, a low level - in 12%. A high level of negativism is reported by 45% of respondents, an average level - by 43%, and a low level - by 12% of adolescents. A high level of resentment is reported by 35% of respondents, an average level - by 40%, and a low level - by 25%. A high level of suspicion is observed in 23% of

respondents, an average level - in 22%, a low level - in 55% of adolescents. A high level of verbal aggression is observed in 46% of respondents, an average level - in 42%, and a low level - in 12%. A high level of guilt is inherent in 20% of respondents, an average level - in 35%, and a low level - in 45% of students.

As for the hostility index and the aggressiveness index of the respondents, we observe pronounced indicators outside the norm (hostility index - in 60% of the respondents, aggressiveness index - in 67% of adolescents).

Analysing the obtained indicators of aggression of older adolescents, we see the same indicators of physical aggression, irritability,

negativism and verbal aggression as in younger adolescents. The indicators of resentment are also quite pronounced. In older adolescents, such pronounced indicators can lead to more complex and dangerous behavioural manifestations in conflict situations. In particular, they may exhibit aggressive behaviour with greater intensity and continuity, which can lead to physical clashes with others, injuries and other negative consequences.

In addition, older adolescents with high levels of aggression and negative behaviour may have emotional regulation problems, which can lead to other dangerous behaviours. Therefore, it is important to identify adolescents with high levels of aggression and negative behaviour as early as possible and provide them with the necessary support and assistance. It is also necessary to work with adolescents to develop emotional regulation skills and the ability to

communicate and resolve conflicts effectively. As we can see, the hostility and aggression indexes are mostly outside the normal range, which also indicates negative emotional manifestations of older adolescents. The results obtained require correction by psychologists to develop emotional regulation skills and the ability to communicate and resolve conflicts effectively.

In the course of the study, we also used a methodology for measuring emotional and volitional qualities (Taylor, Eysenck, Roong, Rotter, Kondratieva's version). It is aimed at measuring the following indicators of the emotional sphere: anxiety, impulsivity, dogmatism, external locus of control. In the study of 5-A grade pupils using this methodology, we obtained the results presented in Table 5.

Table 5

Results of the methodology for measuring emotional and volitional qualities (Taylor) of younger adolescents

Indicators	Severity levels (in %)		
	High	Intermediate	Low
Anxiety	38	37	25
Impulsiveness	40	38	22
Dogmatism	30	25	45
External locus of control	28	33	39
Social desirability	35	40	25

The obtained results show that the subjects have pronounced indicators of impulsivity (high level is inherent in 40% of the subjects, medium - 38% and low level is inherent in 22% of the students). The indicators of anxiety and social desirability are quite pronounced. In particular, a high level of anxiety is inherent in 38% of the subjects, an average level - in 37% and a low level - in only 25% of the subjects).

Indicators of social desirability are as follows: 35% of employees have a high level, 40% have an average level, and 25% of young adolescents have a low level. As we can see, the

indicators are quite high, which is a negative process and requires certain actions to correct the current situation.

The scores of the dogmatism scale were somewhat lower (30% of the respondents had a high level of dogmatism, 25% had a medium level, and 45% had a low level) and the external locus of control scale (28% of employees had a high level, 33% had a medium level, and 39% of younger adolescents had a low level).

When studying older adolescents using this methodology, we obtained the results presented in Table 6.

Table 6

Results of the methodology for measuring emotional and volitional qualities (Taylor) of older adolescents

Indicators	Severity levels (in %)		
	High	Intermediate	Low
Anxiety	48	45	7
Impulsiveness	50	43	7
Dogmatism	38	40	22
External locus of control	35	34	31
Social desirability	45	38	17

As can be seen from the results obtained, the studied older adolescents, as well as the studied younger adolescents, have expressed indicators of impulsivity, where the high level reaches up to 50%, the average level - 43% of the studied, low-level indicators are observed in only 7% of adolescents.

Quite high indicators of social desirability (high level is inherent in 45% of employees, medium level is observed in 38% of the respondents and low level is inherent in only 17% of adolescents). These indicators are significantly pronounced, which is a negative phenomenon, because a significant level of impulsivity and social desirability can lead to emotional disharmony with others and be a factor provoking conflict behaviour in older adolescents.

Usually, these adolescents pay attention to the fact that their actions and behaviour are in line with social norms and expectations of the people around them. They try to act in a way that is expected of them in order to fit in with their peers and be accepted by the group. They may avoid behaviours that may cause others to judge them, even if they want to act differently. This can be helpful in helping adolescents to fit in and be accepted by their peers. But if it becomes too important, it can hinder their development and self-expression, and lead to undesirable consequences, such as feeling dissatisfied with their lives and not being able to be true to themselves.

The obtained indicators of anxiety are naturally high in the studied older adolescents, in particular, a high level is inherent in 48% of the subjects, an average level - in 45% and a low level - in 7% of the subjects. As for the indicators of the external locus of control, 35% of the study's respondents have a high level, 34% - an average level, and 31% - a low level.

Compared to younger adolescents, the indicators on the dogmatism scale are quite pronounced (high level is inherent in 38% of employees, medium - 40% and low level - 22% of the respondents. Adolescent dogmatism is a phenomenon when adolescents hold their beliefs and views very strictly and disregard other possible views and information that contradicts their beliefs. They consider their views to be the only correct option, while other views are wrong.

This is a fairly typical feature of adolescence, when a person is just forming their

identity and beginning to develop as a person. Adolescents often experience emotional stress and need to be supported by their beliefs in order to feel confident in their position in life. However, if this becomes too dogmatic, it can hinder their development and can lead to undesirable consequences, such as unhealthy relationships with other people and provoke various conflict situations.

As for the indicators of the external locus of control, the obtained indicators are less pronounced than the others, in particular, a high level is inherent in 35% of the study, an average level - in 34% and a low level - in 31% of older adolescents).

Thus, analysing the results of the methodology, we can see a pattern: adolescents of each group have pronounced indicators of impulsivity and anxiety, especially older adolescents. Particular attention should be paid to the indicators of the scales of social desirability and dogmatism, which are quite intense in the subjects, with more pronounced indicators in older adolescents. The results obtained require correction by psychologists in order to develop the ability of adolescents to optimally direct their emotions.

Thus, the study of the peculiarities of conflicts in the adolescent environment shows that students are most likely to have a high level of conflict, the most typical strategies for responding to conflict are competition and avoidance, and the least common is the strategy of cooperation. It should be noted that adolescents clearly understand their position in a conflict. In a conflict situation, they often choose avoidance or aggression, especially older adolescents. This can be interpreted as a lack of experience in constructive conflict resolution.

Adolescents of each group have pronounced indicators of impulsivity and anxiety, in particular, older adolescents. Particular attention should be paid to the scores of social desirability and dogmatism, which are quite intense in the subjects. We also observe pronounced indicators of verbal aggression. Attention should be paid to the indicators of hostility and aggression indices, which are more abnormal, with a predominance in the group of older adolescents.

Further steps were aimed at identifying the relationship between the scales of the above indicators in order to test the hypothesis that

conflict behaviour is related to the emotional sphere of adolescent children. We will focus on the group of adolescents with high levels of conflict.

The data were processed using correlation analysis (Pearson's correlation coefficient). This method of processing allows us to make sure that there is consistency between the results of all the methods we have proposed.

The analysis of correlations between the indicators suggests that there is a positive correlation between adolescents' conflict and the strategy of competition at the level of significance - ($r=0.563$) and avoidance - ($r=0.463$). These strategies can lead to competition and evasion of the problem instead of cooperation and compromise.

An inverse correlation is observed between the strategy of cooperation and adolescents' conflict ($r=-0.562$). It is cooperation that can reduce the risk of conflict behaviour, as this strategy involves finding a mutually acceptable solution that meets the interests of both sides.

There is a positive correlation between impulsivity ($r=0.572$) and anxiety ($r=0.625$) with adolescents' conflict behaviour. These emotional manifestations can lead to conflicts due to imperfect emotional control and the ability to exaggerate risks. Increased anxiety makes adolescents perceive a wide range of situations as threatening and frightening, which encourages them to take a stand and show signs of conflict.

The presence of a direct correlation between the indicators of social desirability ($r=0.465$) and dogmatism ($r=0.482$) with conflict behaviour means that as the level of social desirability and dogmatism increases, the likelihood of conflict behaviour in adolescents increases. Social desirability may influence conflict behaviour through adolescents' desire to be accepted and popular among their peers. Dogmatism can lead to conflict, as people with high levels of dogmatism tend to be more receptive to other opinions and beliefs, which can lead to arguments and conflicts with others.

The presence of a direct correlation between the indicators of verbal aggression ($r=0.535$), hostility ($r=0.534$) and aggressiveness ($r=0.547$) with conflict

behaviour indicates that as the level of these indicators increases, the likelihood of conflict behaviour in adolescents increases. Verbal aggression and hostility can lead to conflicts, as people with high levels of these indicators often use offensive words and other forms of obscene language, which can provoke others to conflict. Aggressiveness can lead to conflict through negative attitudes towards others and reckless behaviour.

Conclusions. After conducting the empirical part of the study of conflict behaviour among younger and older adolescents, we made the following conclusions:

- Students are most characterised by a high level of conflict, with competition and avoidance being the most typical strategies for responding to conflict, and cooperation being the least common.

- Adolescents in each group have pronounced indicators of impulsivity and anxiety, in particular, older adolescents. Particular attention should be paid to the indicators of social desirability and dogmatism scales, which are quite intense in the study. Also, pronounced indicators of verbal aggression were found.

- Our analysis of the correlations between the indicators of the research methods makes it possible to assert the existence of a correlation between adolescent conflict and the following indicators: competition strategy and cooperation strategy; impulsivity and anxiety; indicators of social desirability and dogmatism; indicators of verbal aggression, hostility and aggressiveness.

- The results obtained indicate that the hypothesis that conflict behaviour is related to the emotional sphere of adolescent children was confirmed. Adolescents who show more emotional instability, anxiety and aggressiveness may have a higher level of conflict behaviour. In addition, emotionality can influence the style of conflict behaviour.

Thus, the emotional sphere and adolescent conflict behaviour are interrelated, and understanding them is important in order to develop effective strategies for managing conflicts and improving adolescents' emotional well-being, which is the prospect of our further research.

References

1. Sharma, M. K., & Marimuthu, P. (2014). Prevalence and psychosocial factors of aggression among youth. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 36(1), 48–53. <https://doi.org/10.4103/0253-7176.127249>
2. Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(2), 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.005>
3. Moed, A., Gershoff, E. T., Eisenberg, N., Hofer, C., Losoya, S. H., Spinrad, T. L., & Liew, J. (2014). Parent–Adolescent Conflict as Sequences of Reciprocal Negative Emotion: Links with Conflict Resolution and Adolescents' Behavior Problems. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(8), 1607–1622. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0209-5>
4. Narayan, A. J., Englund, M. M., Carlson, E. A., & Egeland, B. (2013). Adolescent Conflict as a Developmental Process in the Prospective Pathway from Exposure to Interparental Violence to Dating Violence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(2), 239–250. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9782-4>

Анотація

Костю С. Й. кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології

Мукачівського державного університету

Алмаші С. І. старший викладач кафедри психології

Мукачівського державного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Вступ. У сучасному світі проблема конфліктів є актуальною на всіх рівнях людської взаємодії, включаючи шкільне середовище. У підлітковому віці формується особистість, що зумовлює особливу чутливість до емоційних проявів і взаємин з оточуючими. За даними наукових досліджень, саме у цьому періоді формуються певні моделі поведінки, які можуть бути наслідком емоційних порушень та конфліктів. У зв'язку з цим, дослідження психологічних особливостей конфліктної поведінки в учнів підліткового віку є надзвичайно важливим та актуальним завданням для сучасної психології. При цьому необхідно враховувати як індивідуальні особливості особистості, так і взаємодію з соціальним середовищем, що може вплинути на формування конфліктної поведінки у підлітків.

Теоретичне підґрунтя. Українські та світові науковці протягом багатьох десятиліть досліджували проблему конфліктності підлітків і внесли значний внесок у розвиток цієї галузі психології. Дослідники зосереджуються на різних аспектах цієї проблеми, включаючи особистісні особливості, психологічні чинники, соціальне середовище та емоційну сферу підлітків (А. Анушов, С. Баклановський, А. Бобро, А. Гірник, Н. Гришина, А. Ішмуратов, В. Казаков, В. Котигоренко, Г. Ложкін, М. Пірен, В. Ребкало, С. Хаджирадева, а також М. Альберт, Р. Дарендорф, М. Дойч, Л. Козер, К. Константіно, У. Мастенбрук, К. Мергент, М. Мескон, Ф. Хедоурі, Р. Дарендорфа, Л. Козера Е. Мейо, Т. Парсонса, А. Турена та ін.). Результати досліджень свідчать про важливість розуміння цих детермінант для ефективного управління конфліктами та попередження агресивної поведінки серед підлітків. Слід зауважити, що всі дослідники підходять до питання вивчення конфліктності з точки зору різних напрямків та підходів, що підкреслює відсутність остаточної та єдиної думки щодо даної проблематики.

Сутність конфлікту неможливо пояснити одним науковим визначенням. Поняття конфлікту тісно пов'язано із поняттям конфліктності. У сучасній літературі це поняття вживається у різних значеннях, використовується різними науками у різних контекстах. Зокрема, конфліктність у психології прийнято тлумачити як суто особистісну властивість, яка характерна для процесу спілкування й взаємодії між людьми. Конфліктність на рівні особистості розуміється як інтегративна її властивість, що є симптомокомплексом компонентів та виявляється у потребі пошуку конфліктних ситуацій.

Методи дослідження. З метою визначення особливостей прояву конфліктної поведінки підлітків використано методи теоретичного аналізу (теоретико-методологічний аналіз проблем конфліктної поведінки в учнів підліткового віку, узагальнення, систематизація теоретичних даних). Також застосовано емпіричні методи: методика «Оцінки рівня конфліктності» (за Н.В. Кіришевою), методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки та методика дослідження емоційно-вольових якостей (Тейлор, Айзенк, Роонг, Роттер обробка Кондратьєвої).

Обробка результатів дослідження проведена за допомогою математико-статистичних методів (використаний кореляційний аналіз за критерієм Пірсона). Узагальнення результатів здійснено з використанням інтерпретаційних методів (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Результати дослідження. Отже, у ході дослідження особливостей конфліктів у підлітковому середовищі виявлено, що для учнів найбільш характерним є високий рівень конфліктності, більш типовими стратегіями реагування у конфлікті для них є змагання та уникнення, найменш розповсюдженою є стратегія співпраці. Слід зазначити, що підлітки чітко уявляють свою позицію в конфлікті. У ситуації конфлікту вони часто обирають уникнення чи агресію, зокрема це стосується старших підлітків. Це можна проінтерпретувати відсутністю у них досвіду конструктивного розв'язання конфліктів.

У підлітків кожної з груп яскраво виражені показники імпульсивності та тривожності, зокрема, у старших підлітків. Особливу увагу слід звернути на показники шкал соціальної бажаності та догматизму, які досить інтенсивно проявляються у досліджуваних. Також спостерігаємо виражені показники вербальної агресії. Слід звернути на показники індексів ворожості та агресивності, які у більшій мірі знаходяться поза нормою з переважанням у групі досліджуваних старших підлітків.

Подальші кроки було спрямовано на виявлення зв'язку між шкалами вищезгаданих показників, з метою перевірки гіпотези щодо наявності зв'язку конфліктної поведінки з емоційною сферою дітей підліткового віку.

Наукова новизна та практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що нами визначено методи дослідження конфліктної поведінки підлітків. Матеріали дослідження стануть в нагоді викладачам ЗВО у процесі підготовки практичних психологів, а також в процесі психодіагностичної, корекційно-розвивальної, консультативної, просвітницької, освітньої діяльності та розробки різних спекурсів.

Висновки. Після проведення емпіричної частини дослідження особливостей конфліктної поведінки у середовищі молодших та старших підлітків, нами були зроблені наступні висновки:

- для учнів найбільш характерним є високий рівень конфліктності, більш типовими стратегіями реагування у конфлікті для них є змагання та уникнення, найменш розповсюдженою є стратегія співпраці.

- у підлітків кожної з груп яскраво виражені показники імпульсивності та тривожності, зокрема, у старших підлітків. Особливу увагу слід звернути на показники шкал соціальної бажаності та догматизму, які досить інтенсивно проявляються у досліджуваних. Також виявлені виражені показники вербальної агресії.

- проведений нами аналіз кореляцій між показниками методик дослідження дає можливість стверджувати про існування кореляційного зв'язку між конфліктністю підлітків та наступними показниками: стратегією змагання та стратегією співпраці; імпульсивністю та тривожністю; показниками соціальної бажаності та догматизму; показниками вербальної агресії, ворожості та агресивності.

- отримані результати свідчать про те, що гіпотеза, про наявність зв'язку конфліктної поведінки з емоційною сферою дітей підліткового віку підтвердилася. Підлітки, які проявляють більшу емоційну нестійкість, тривожність і агресивність, можуть мати більш високий рівень конфліктності. Крім того, емоційність може впливати на стиль конфліктної поведінки.

Отже, емоційна сфера та конфліктна поведінка підлітків взаємопов'язані, і їх розуміння є важливим для того, щоб розробити ефективні стратегії для управління конфліктами та покращення емоційного благополуччя підлітків, що і є перспективою нашого подальшого дослідження.

Ключові слова: конфлікт; конфліктна поведінка; підлітковий вік; детермінанти конфліктної поведінки; емоційна сфера.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 04.01.24.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 21.01.24.

© 2024. This work is under an open license [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Збірник наукових праць

**В І С Н И К
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ОБОРОНИ
УКРАЇНИ**

1 (77) / 2024

Міністерство оборони України

Відповідальність за достовірність фактів, цитат,
власних імен, інших відомостей,
за порушення авторських прав будь-яких юридичних і фізичних осіб
несуть автори.

Розповсюдження та тиражування матеріалів
збірника без офіційного дозволу редакції заборонено.

Редактор
Комп'ютерна верстка

В. Осьодло
В. Богайчук

Підписано до друку 29. 01. 2024. Здано до набору 31. 01. 2024. Формат 30x42
Обл. вид. арк. 17. Наклад 100 прим.
Україна, 03049, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 30

Віддруковано Поліграфічним центром Осадчого В. В.
тел. +38 (044) – 587-78-35

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>